

Egy magyar származású francia diplomata levelei krími küldetése idejéről

Ferenc Tóth (dir.):

*La correspondance consulaire Crimée
du baron de Tott (1767–1770)*

*(Centre d'Histoire Diplomatique
Ottomane/Center for Ottoman Diplomatic
History) Les Editions Isis, Istanbul,
2014. 266 oldal*

A 16–17. századtól Európa nyugati és keleti fele, illetve Európa és a világ többi tájai között a hadügy fejlődése terén (is) eltérő tendenciákat figyelhetünk meg. Ez az eltérő fejlettségi szint a megfelelő szaktudással rendelkezők kiáramlásához vezetett. Kezdetben elegendőnek bizonyult egy-egy személy vagy néhány mesterember megjelenése a technológiai lemaradás kompenzálásához. Az Oszmán Birodalom haderejében már a 15. századtól jelen voltak azok a tüzérségi szaktudással felvértezett kalandorok és renegátok, akik jelentősen hozzájárultak az oszmán expanzió sikeréhez. Gondoljunk csak Orbán mesterre, aki 1453-ban részt vett Konstantinápoly ostromában, bár az általa öntött ágyúmonstrum halálra zúzta őt is, vagy Ali Portugra, aki Szigetvár alatt halt meg 1566-ban. Ahogy azonban a fejlődési különbségek tekintetében egyre szélesebbre nyílt az olló, úgy hívták/hívhatták életre a Francia Királyságban vagy Nagy-Britanniában a kiküldött katonai szakértők és katonai missziók rendszerét. Ezek sikere nyomán alakultak ki a szervezett katonai missziók, amelyek a 18. század végére már intézményes kereteken belül működhetek. A 19. századtól kezdődően azután e missziók az adott európai nagyhatalom potenciális szövetségeseivel való valóságos katonai együttműködésé alakultak, hogy segítsék az európai periferikus területeken az egyre mélyebb és strukturálisabb hadügyi reformo-

kat. A 18. századi katonai és diplomáciai státusszal járó katonai tanácsadói életpálya sajátosságainak bemutatásához az egyik legkiválóbb alanyt François de Tott báró (1733–1793) szolgáltatja a mai kor történelmi számára, akit már a családi hagyományok is erre a sorsra predesztináltak. Atyja, a Nyitra vármegyéből származó székelyi Tóth András a Rákóczi-szabadságharc bukását követően előbb az Oszmán Birodalomban, majd 1720-ban a Francia Királyságban telepedett le. Itt először az akkori szervezett Bercsényi-huszárezredben kapott beosztást, ám nyelvtudásának és kapcsolatainak köszönhetően hamarosan a francia diplomácia szolgálatába szegődött, és XV. Lajos király kelet-európai diplomáciájának legfőbb megbízottja lett haláláig, 1757-ig. Gyakran teljesített diplomáciai és katonai megbízásokat az Oszmán Birodalomban, közöttük is a krími tatár kánság területén, és 1755-ben utolsó küldetésére fiát is magával vitte.

Az 1733. augusztus 17-én született François de Tott karrierjét a Francia Királyságban, apjához hasonlóan a Bercsényi-huszárezredben kezdte meg, amely alakulat kötelekébe kilencévesen mint kornétás kapott felvételt. Itt elsajátította el a magyar nyelvet, sőt részt vett az osztrák örökösödési háborúban is, és meg is sebesült. Ezt követően a francia diplomácia nyelvtanulás és az Oszmán Birodalom szokásaival való ismerkedés végett Isztambulba, egészen pontosan a perai tolmácsképző iskolába küldte. Támogatója, az akkori isztambuli francia nagykövet Charles Gravier, Vergennes grófjának megelégedésére az ifjú nagy szorgalommal sajátította el a számára kijelölt tananyagot. Tott báró és a Francia Királyság későbbi külügyminisztere között ekkor szövődött személyes kapcsolat és barátság. El-

só diplomáciai küldetésére 1766-ig kellett várni, amikor a forrongó neuchâtel hercegségbe küldték. Bár missziója kudarcra végződött, ám megcsillagította diplomata képességeit, így 1767-ben újabb, tapasztalatainak és tudásának sokkal inkább megfelelő helyre rendelték: a krími tatár kán udvarába került konzulként. Mivel Kirim Giráj kán halálát követően az új uralkodó már nem tartott igényt szolgálataira, 1769-ben elutazott családjához Isztambulba, hogy ott várja be a versailles-i udvar újabb utasítását. Tott báró ismeretségeit kihasználva hamarosan a szultán közelébe férkőzött, és elnyerte az ő, valamint a Porta irányítóinak bizalmát, akik hamarosan a fiatal, törökül jól beszélő francia huszártisztet bízták meg Claude Alexandre, Bonneval gróf (Humbaraci Ahmed pasa) munkájának a folytatásával, az oszmán haderő tűzérének reformjával. Mindenekelőtt azonban az oszmán–orosz háború viharában a Dardanellákat kellett megvédenie a földközi-tengeri orosz flotta támadásával szemben, amelyet sikeresen végre is hajtott. Ezt követően hozzálátott az oszmán tűzérség átszervezéséhez, a nyugat-európai technológia és tapasztalat helyi átültetéséhez. Később, 1776-ban visszatért a Francia Királyságba, majd a Nagy Francia Forradalom idején, 1790-ben emigrációba kényszerült, és magyar földre, egészen pontosan Tarcsafüldre menekült, ahol 1793 októberében bekövetkezett haláláig tartózkodott.

Tóth Ferenc, a 18. századi magyar és egyetemes történelem, valamint a magyar–francia kapcsolatok kutatója legutóbb Isztambulban, az Isis kiadó gondozásában jelentette meg François de Tott báró krími konzulása idején írt és hozzá érkezett dokumentumait franciául. Azt mondhatjuk, hogy a szövegek kiadására és gondozására a lehető legszakavatottabb személy vállalkozott, hiszen korábban (2004-ben és 2008-ban) már a híres-hírhedt diplomata és katonai reformer 1784-ben megjelent emlékiratainak (*Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*) francia és magyar

nyelvű kritikai kiadását is ő jegyezte.¹ A kötetbe szerkesztett, összesen 114, jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátott dokumentum (jelentései, utasításai, beszámolóí és hozzá írt levél) megjelentetését a 18. század közepi francia diplomáciának az Oszmán és az Orosz Birodalmat, valamint a *Rzeczpospolitą* érintő szándékai és törekvései teszik fontossá, hozzájárulva a nagypolitika és titkos diplomácia mozgatórúgóinak megértéséhez. A szultáni hűbéres krími kán hatalma ugyanis az orosz–oszmán ütközőzóna stratégiaileg legfontosabb részére, a Krím-félszigetre, illetve a Fekete-tengertől északra elterülő, gyéren lakott sztyepei területre terjedt ki. Bár a kánság központjában, Bahcsiszerájban életre hívott francia konzulátus korábban jelentéktelen diplomáciai súlylábirt, az orosz térhódításának következtében a 18. század közepére egyre inkább felértékelődött. A francia diplomáciát különösen az nyugtalanította, hogy az orosz befolyás Versailles hagyományos kelet-európai szövetségésénél, a *Rzeczpospolitą*ban egyre erősödött. A francia diplomáciát irányító Étienne-François, Choiseul hercege célja egy újabb oszmán–orosz háború kirobbantása volt, amelytől azt remélte, hogy a lengyel slachta körében csökkenni fog II. Katalin cárnő befolyása, és ezzel egyenes arányban növekedhet a Francia Királyságé. Emellett a követi utasításban szerepelt, hogy az oda küldött konzul a kánságra vonatkozó általános ismereteket is gyűjtse egybe. E céloknak rendelte alá a külügyeket irányító herceg Tott krími küldetését is, akit egyébként atyja révén ismert az ifjú katona és diplomata.

A magyar származású francia diplomata krími küldetéséről szóló 114 dokumentum a versailles-i városi könyvtár kéziratárában

¹ *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares, Maestricht 1785.* (Bibliothèque des correspondances, Mémoires et journaux, N° 7), Paris–Genève, 2004.; François Baron de Tott *Emlékiratai a törökökről és a tatárokról* (az előző mű magyar fordítása). Szombathely, 2008.

található. Ezeket Tóth Ferenc három jól elkülöníthető egységbe osztotta. Az első nagyobb csoport magában foglalja az 1767. június 23. és 1768. április 19. közötti időszak iratait. Itt olvashatjuk a Tott báró számára kiállított követi utasítást, valamint az általa írt jelentéseket, bemutatva utazását a versailles-i francia udvartól Varsón keresztül egészen Bahcsiszerájig, valamint küldetésének első időszakát. A forráskiadvány második csoportjába az 1768. május 2. és október 13. között keletkezett iratokat sorolta be a kötet összeállítója. Ekkor történt az úgynevezett „baltai incidens”, amely fordulópontot jelentett a Porta és Szentpétervár viszonyában, és Makszud Giráj kán békepolitikája ellenére is *casus belli*t teremtett. A Porta azonban lassan szánta el magát a cselekvésre. Choiseul, aki elégedett volt küldöttenek a krími kán udvarában végzett munkájával, a francia kelet-európai politika érdekében továbbra is arra utasította de Tottot, hogy a háború megindításáért intrikáljon Bahcsiszerájban. A Porta végül elszánta magát a háború megkezdésére, hiszen a nagyvezír október 6-án berendelte a cárnő követét. A viharos audienciát követően – megsértve a már akkor létező diplomáciai immunitást – az orosz diplomatát és tolmácsát a Héttoronyba zárták. A nagyvezír azonnal értesítette tetteről az isztambuli francia követet, ami a Krími Kánság esetében azt jelentette, hogy a békepárti Makszud Giráj helyett a harcias Kirim Giráj kapta meg a káni címet. Így tehát Choiseul kelet-európai tervei megvalósultak. Meg kell említenem, hogy a háborús előkészületek mellett Tott a fekete-tengeri kereskedelemmel kapcsolatos észrevételeinek kidolgozását is folytatta, amelyeket a levelezéséhez csatolva juttatott el a versailles-i kormányzathoz. A forrásgyűjtemény harmadik szakasza az 1768. december 12. és az 1769. december 10. közötti időszakot, tehát a misszió utolsó évének levelezését öleli fel.

Tott elkísérte az új kánt a 1769. januári–februári téli hadjáratba, aminek eseményeiről folyamatosan tájékoztatta a versailles-i udvart. Ezt követően az orosz sereg hamarosan ellentámadásba lendült. Tott báró azonban a hadműveletek további alakulását már nem láthatta saját szemével, mivel a kán márciusi hirtelen halálát követően (melyet a konzul szerint mérgezés okozott) Isztambulba utazott, ahol a szultán olasz orvosának, valamint atyja régi kapcsolatainak segítségével karrierjének egy új, sokkal látványosabb szakasza indult meg, mint ahogyan ezt már korábban említettem. A fennmaradt dokumentumok alapján a krími konzulról megállapítható, hogy nagy tájékozottságú, széles látókörű és éles szemű diplomata volt, aki a számára adott utasításokat maximálisan szem előtt tartva végezte szerteágazó feladatát, megbízói meglegedésére. Munkájában segítségére volt az akkor még pályája elején járó későbbi neves orientalista és diplomata, az ifjú Pierre Jean-Marie Ruffin, aki Tott báró küldetése idején szintén Bahcsiszerájban tartózkodott.

Jean Bérenger a kötet bevezetőjében úgy fogalmazott, hogy Tóth Ferenc a magyar származású francia diplomata, Tott báró életének és a 18. századi magyar–francia kapcsolatoknak az egyik legavatottabb kutatója és ismerője. A recenzált mű egyrészt hozzájárul ahhoz, hogy a báró történelmi félhomályban maradt életművéről minél hitelesebb, átfogóbb képet kaphassunk. Másrészt segítségére lehet a 18. századi francia kelet-európai politika kutatóinak is, hiszen a különböző típusú iratokból kirajzolódnak a versailles-i udvar itteni szándékai. Ehhez újabb adalékokkal is szolgál Tóth Ferenc, hiszen eddig még ismeretlen Choiseul-leveleket is közreadott munkájában.

BAGI ZOLTÁN PÉTER